

دکتر عزت‌ا... مافی

دانشگاه فردوسی مشهد

شماره مقاله: ۴۵۴

جغرافیای تطبیقی پاتولوژی شهری (وین - مشهد)

Dr. E. Mafi

Ferdowsi University

A Research about Social Pathology in Viena and Mashhad (a comparative study)

In this paper, the social pathology in Viena and Mashhad has been studied. It shows how differences in terms of geographical situation and economic/political functions affect kinds of crimes and distribution of criminals through the cities. Some of the results are:

- 1- foreign migrants that are in lowclass form high percentage of criminals in Viena, versus native criminals in Mashhad form the high percent of total criminals.
- 2- 74% of criminals in Viena commit theft and act wickedly, while 80% of criminals in Mashhad smuggle drugs.
- 3- criminals in Viena live in city center, but criminals in Mashhad live on the marginals.

مقدمه

در پاتولوژی یا آسیب‌شناسی شهری سعی می‌شود تا پیدایش، کیفیت و پراکندگی امراض

در محلات و مناطق مختلف شهری مورد مطالعه قرار گیرد^۱. از میان امراض شهری، امراض اجتماعی شامل قتل، خودکشی، اعتیاد، دزدی، ضرب و جرح و در یک کلام جرم و جنایت به عنوان محور اصلی تحقیق قرار گرفته است.

در این تحقیق دو شهر وین و مشهد به علت تشابه و تفاوت‌های مختلفی که با یکدیگر دارند، انتخاب شده‌اند. تنها وجه مشابهت آنها، تعداد جمعیت بوده، بطوریکه در هنگام بررسی مسایل جرم و جنایت این دو شهر هر یک دارای جمعیتی بیش از یک میلیون نفر بوده‌اند^۲. ولی از جهات مختلف تفاوت‌های فاحشی با یکدیگر داشته و دارند بطوریکه شهروین نمونه‌ای از شهرهای کشورهای غربی و پیشرفته و مشهد نشانگر یک شهر جهان سوم است و نهایتاً دارای دو فرهنگ کاملاً متفاوت نیز می‌باشند.

شایان ذکر است در جوامع مختلف معیار شناخت بزهکاری بستگی به طرز تفکر، فرهنگ و پیشرفت و عقب‌ماندگی آن جامعه دارد. به همین جهت نوع پاره‌ای از جرایم در ایران و اتریش مختلف و نحوه مجازات تعدادی از جرایم نیز متفاوت می‌باشند.

ادبیات موضوعی

به دلیل تازگی و جدید بودن این رشته و اینکه مسائل مربوط به جرم و جنایت را عمده در حیطه کار علوم اجتماعی و متخصصین امور حقوقی و قضایی می‌دانند، جغرافیا نتوانسته است آن چنان که باید و شاید جایگاه خود را در این زمینه مشخص سازد (بوژه در کشورهای نظیر ایران) ولی بایستی اذعان داشت که از چند دهه گذشته فعالیت‌های تحقیقی و پژوهشی مختلفی در زمینه جرائم شهری توسط جغرافیدانان مختلف به ویژه در کشورهای غربی انجام شده است. هرچند که لزوم تداوم چنین مطالعات و پژوهشها و شناخت ابعاد جغرافیایی و جرایم بسیار ضروری است، در میان ابعاد جغرافیایی مسأله می‌توان به مسائل طبیعی، اقتصادی، نوع و شکل سکونتگاهها و غیره اشاره کرد که همگی بطور غیرمستقیم و حتی مستقیم بر شکل‌گیری نوع

۱- حسین شکویی، جغرافیای اجتماعی شهرها (اکولوژی اجتماعی شهرها)، جهاد دانشگاهی تهران، ۱۳۶۵.

۲- وین دارای ۱۶۳۹۰۰۰ نفر جمعیت و مشهد دارای ۱۸۷۲۰۰۰ نفر جمعیت بوده است.

جرایم و جنایت شهری مؤثر هستند، تحقیق حاضر نیز تلاش دارد که تا حدودی ابعاد و عوامل جغرافیایی مؤثر بر آسیبها و جرایم شهری را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد.

فرض تحقیق

فرض نگارنده بر آن است که مجرمین شهری بیشتر در محلات کم درآمد سکونت دارند و افراد غیربومی در مقایسه با تعداد جمعیت، بیشتر از افراد بومی شهر مرتکب جرم و جنایت می‌شوند، لذا تحقیق حاضر در جستجوی ارزیابی فرض فوق بوده است.

روش تحقیق

در این تحقیق از روشهای کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. بدین ترتیب که یک جامعه آماری در حدود ۴۶۵ عضو از مجرمین شهر مشهد و وین بطور اتفاقی انتخاب شدند، سپس آمارها جداگانه مورد تجزیه قرار گرفته و محل سکونت مجرمین بر روی نقشه وین و مشهد مشخص گردید. همچنین مناطق جرم‌خیز در ارتباط با پایگاه اقتصادی، بومی و غیربومی بودن اهالی محلات مختلف تعیین شده است.

آشنایی مختصر با منطقه مورد مطالعه

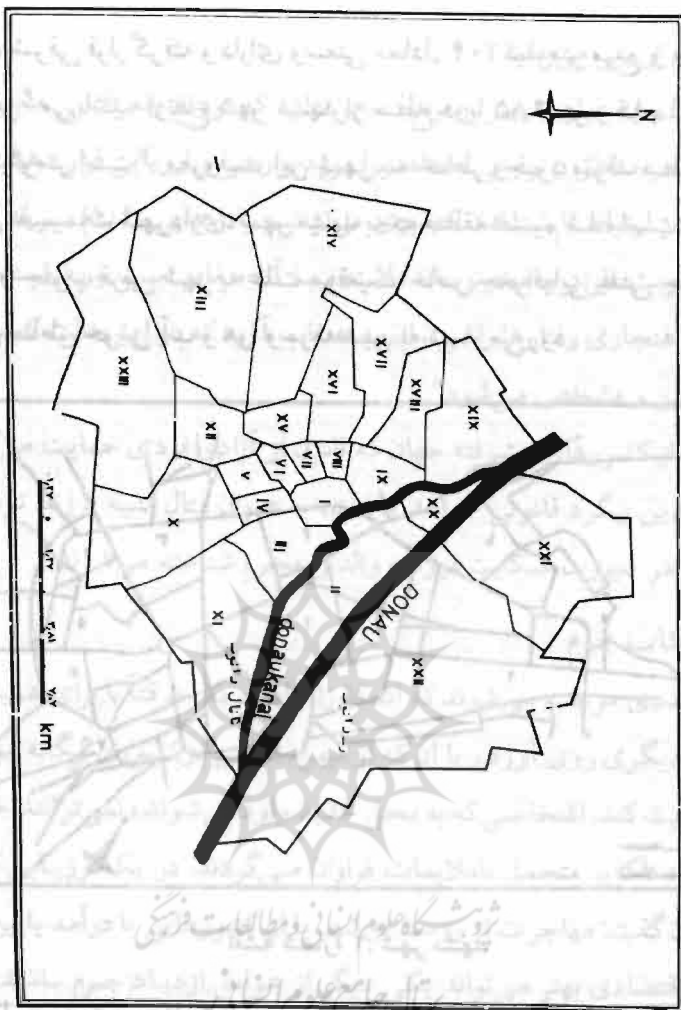
الف) وین

وین پایتخت کشور اتریش با جمعیتی در حدود ۱۶۳۹۵۸۱ نفر^۳ و وسعتی در حدود ۴۱۴ کیلومتر مربع یکی از شهرهای بزرگ اروپا به شمار می‌رود. شهر وین بطور رسمی به ۲۳ منطقه تقسیم شده که به وسیله اعداد رومی شماره‌گذاری گردیده است. این شهر در عرض $48^{\circ}12'32''$ شمالی و در طول $16^{\circ}21'32''$ شرقی نسبت به نصف‌النهار گرینویچ واقع و ارتفاع آن از سطح دریا ۱۷۱ متر می‌باشد^۴، رودخانه دانوب منطقه ۲۱ و ۲۲ وین را از سایر مناطق شهر جدا کرده و کانال منشعب از سمت غرب رودخانه، منطقه ۲ و ۲ شهر را دربر گرفته و پس از طی ۱۷ کیلومتر دوباره به دانوب می‌پیوندند (نقشه شماره ۱).^۵

۳- جمعیت مربوط به سال ۱۹۹۴ میلادی است.

4- G. Reise Führer, Wien, 1976.

۵- عزت‌ا... مافی، تحلیل توزیع مکانی جرم و جنایت در شهر وین، مجله دانشکده ادبیات مشهد، شماره ۳ و ۴، ۱۳۷۶.

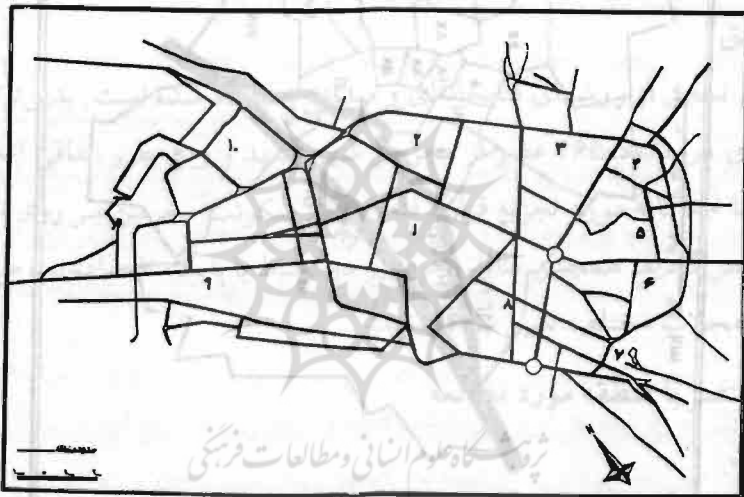
نقشه شماره ۱: شهر وین به تفکیک مناطق در سال ۱۹۹۴

شایان ذکر است مناطق حاشیه شهر بخصوص مناطق شمال غربی و غرب وین به علت موقعیت پایکوهی از مناطق مرفه‌نشین به شمار می‌رود.

(ب) مشهد

مشهد در شمال رشته جبال بینالود و در جنوب رودخانه کشف رود قرار گرفته و مرکز استان خراسان به شمار می‌رود. این شهر در روی مدار $36^{\circ}16'$ عرض شمال و نصف‌النهار

۵۹°۳۸' طول شرقی قرار گرفته و دارای وسعتی معادل ۲۰۴ کیلومتر مربع و جمعیتی در حدود ۱۸۷۲۰۰۰ نفر^۶ می‌باشد. ارتفاع شهر مشهد از سطح دریا ۹۸۵ متر و فاصله آن با تهران در حدود ۹۲۶ کیلومتر است.^۷ معروفیت این شهر به خاطر وجود مرقد مطهر امام رضا(ع) می‌باشد. طبق تقسیمات شهرداری، شهر مشهد به ده منطقه تقسیم شده است (نقشه شماره ۲). مناطق غربی و جنوب غربی شهر به علت موقعیت خاص جغرافیایی یعنی جهت وزش باد و شیب زمین از مناطق خوش آب و هوا و مرفه‌نشین به شمار می‌رود.

نقشه شماره ۲: شهر مشهد

بررسی مسائل و جرم و جنایت

در ارتباط با تعریف جرم هر یک از دانشمندان با توجه به رشته تخصصی خود و عقاید مکتبی که از آن الهام گرفته‌اند، تعاریف گوناگونی از آن نموده‌اند ولی تاکنون تعریف جامعی که مورد قبول همگان قرار گیرد به عمل نیامده است. در علم جغرافیا بطور صریح و روشن تعریفی از جرم ارائه نشده است، چرا که این مقوله در ارتباط تنگاتنگ با علوم نظیر جامعه‌شناسی،

۶- سازمان برنامه و بودجه استان خراسان، آمارنامه استان خراسان، ۱۳۷۰.

۷- عباس سعیدی رضوانی، جغرافیای شهری مشهد، مجله دانشکده ادبیات مشهد، شماره اول، سال اول بهار، ۱۳۴۴.

روانشناسی، علوم تربیتی می باشد.

جغرافیدانان و به عبارت بهتر جغرافیا سعی دارد که توزیع جغرافیایی مجرمین و عوامل شکل دهنده جرم در مناطق و نواحی مختلف را مورد بررسی و ارزیابی قرار دهد. بطور کلی در ارتباط با شناخت کجروی می توانیم رفتارهایی را نام ببریم که در جهت مخالف رفتار اکثریت افراد جامعه نوسان داشته و با آن مغایر است و یا شناخت و تحلیل میانگین تغییرات هنجاری رفتارها را می توان به حساب آورد که در این حالت کجروی به وسیله افکار عمومی معین و مشخص می شود.^۸

در بسیاری از کشورهای پیشرفته جهان که قانون از آزادی فردی حمایت می کند، بعضی از عملکردهای والدین پیگرد قانونی خواهد داشت، به عنوان مثال تنبیه فرزند توسط والدین از نظر قانون جرم و در صورت شکایت فرزند، والدین مجرم شناخته می شوند.^۹

مهاجرت و ارتکاب جرم

عوامل متعددی موجب می شوند که انسان زادگاه خود را موقتاً یا برای همیشه ترک کند و به شهر یا استان دیگری روی آورد و یا آن که از میهن خویش به کشوری بیگانه موقتاً کوچ کند و یا آن که ترک تابعیت کند. اشخاصی که به محل جدید وارد می شوند، نمی توانند خود را با محیط جدید وفق دهند، ناگزیر متحمل ناملایمات فراوان می گردند. در یک ارزیابی کلی پیراموت مهاجرت می توان گفت: مهاجرت از روستا به شهر یا از کشورهای با درآمد پایین به کشورهای دارای وضعیت اقتصادی بهتر می تواند یکی دیگر از عوامل ازدیاد جرم باشد، چون پس از مهاجرت به شهر و کشور مورد نظر به سختی می توانند خود را با قوانین و شرایط زندگی شهری و از همه مهمتر فرهنگ جامعه سازگار نمایند. در نتیجه به علت عدم آگاهی از قوانین حاکم و نیاز اقتصادی، مرتکب جرائم مختلف می شوند. همچنین عدم تأمین اقتصادی و اجتماعی از قبیل نداشتن مسکن و تغذیه درست و امکانات درمانی به ضعف روابط انسانی منجر می شود و ضعف

۸- محمد حسین فرجاد، آسیب شناسی اجتماعی و جامعه شناسی انحرافات، دفتر تحقیقات و انتشارات بدر، چاپ پنجم.

۹- عزت اله مافی، تحلیل توزیع مکانی جرم و جنایت در شهر وین، مجله دانشکده ادبیات مشهد، شماره ۳ و ۴، ۱۳۷۶.

روابط انسانی هم به نوبه خود به تجاوز و بی توجهی نسبت به دیگر افراد جامعه منجر می شود. اگر احتیاجات اولیه مردم تأمین شود، عصیان، تجاوز و به دنبالش ارتکاب جرم کمتر خواهد شد. چون فقر یکی از عوامل کشش به طرف ارتکاب جرم است ولی علت اصلی آن نیست^{۱۰}.

بررسی و مقایسه مجرمین از لحاظ تابعیت

با توجه به جدول شماره ۱ در شهر وین ۷۱ درصد از مجرمین بومی هستند، به عبارت دیگر تابعیت اتریش را دارا می باشند و ۲۹ درصد مجرمین از مهاجرین سایر کشورها هستند. بالا بودن مجرمین غیر بومی در شهر وین را می توان از چند جهت مورد بررسی قرار داد. نخست آنکه شهر وین علاوه بر پایتخت بودن به عنوان کانون علم و ادب در سطح جهان خودنمایی می نماید. همچنین به دلیل سابقه تاریخی در موسیقی و هنر و دارا بودن جاذبه های توریستی (طبیعی و انسانی) جاذب جمعیت از اقصی نقاط جهان می باشد. دوم، به علت بالا بودن تعداد مهاجرت کشورهای مختلف به ویژه از کشورهای بلوک شرق سابق که از درآمد پایین تری برخوردارند و دارای فرهنگهای مختلف می باشند، باعث شده است تا درصد مجرمین غیر بومی در شهر وین افزایش یابد. مجرمین بومی شهر مشهد برخلاف شهر وین درصد بالایی را به خود اختصاص داده اند به نحوی که فقط ۷/۳ درصد کل مجرمین را افراد غیر بومی که همگی افغانی هستند تشکیل می دهند.

علت این امر مجاور بودن استان خراسان با کشور افغانستان و وقوع درگیریهای طولانی مدت و خونین بین مهاجمین ارتش سرخ شوروی سابق و رژیم وابسته کابل با مجاهدین افغانستان و سایر گروههای افغان و در نتیجه عدم کنترل مرزها باعث سرازیر شدن تعداد زیادی از پناهندگان افغانی به کشور ایران شد.

با توجه به اینکه پناهندگان در درجه اول استان خراسان و سپس استان سیستان و بلوچستان را جهت سکونت خود در ایران انتخاب می نمودند، باعث گردید تا در چند دهه اخیر تأثیر قابل توجهی در ترکیب جمعیتی برخی از شهرستانهای شرقی استان خراسان از جمله شهر

مشهد گذاشته شود. برابر سرشماری سال ۱۳۶۵ درصد جمعیت اتباع خارجی شهر مشهد حدود ۱۱/۲ درصد در برابر ۸۹/۸ درصد اهالی بومی و ایرانی شهر مشهد ثبت شده است.

جدول شماره ۱: توزیع مجرمین از لحاظ تابعیت در شهرهای وین ۱۹۹۴ و مشهد ۱۳۷۰

شهر	مجرمین بومی		مجرمین غیر بومی		تعداد و درصد مجرمین غیر بومی به تفکیک ملیت											
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	افغانستان		یوگسلاوی		ترکیه		لهستان		مصر		سایر	
وین	۳۲۹	۷۱	۱۳۶	۲۹	-	-	۵۷	۱۲	۱۸	۴	۷	۱/۵	۳	۰/۶	۵۱	۱۰/۹
مشهد	۴۳۱	۹۲/۷	۳۴	۷/۳	۳۲	۷/۳	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

از سوی دیگر نتایج همین سرشماری آمار متولدین خارج از کشور شهر مشهد را ۸/۷ درصد اعلام نموده است که این رقم و رقم اتباع غیر ایرانی مقیم شهر مشهد یک مشابهت تقریبی با درصد مجرمین افغانی را نشان می دهد. همچنین خط عبور کاروانهای بین المللی قاچاقچیان مواد مخدر که از افغانستان و مناطق شرفی ایران می گذرد، می تواند از عوامل عمده وجود مجرمین افغانی در شهر مشهد باشد.

بررسی وضعیت مجرمین بر حسب نوع جرم

با توجه به جدول شماره ۲ تفاوت فاحشی بین نوع جرائم در شهر وین و مشهد مشاهده می شود به نحوی که ۸۰ درصد از مجرمین شهر مشهد را جرایمی از قبیل قاچاق مواد مخدر تشکیل می دهند. مرزی بودن استان خراسان و مجاورت با کشور افغانستان و نزدیکی با کشور پاکستان، موقعیت دروازه ای استان برای ورود مواد مخدر به کشور و سودآوری سرشار حمل و نقل مواد مخدر علی رغم مخاطراتی که دارد، همچنین معضل بیکاری، پایین بودن سطح سواد در نقاط مرزی استان خراسان را شاید مجموعاً بتوانیم به عنوان علل عمده افزایش میزان مرتکبین به قاچاق مواد مخدر برشماریم. در مقابل، ۷۴ درصد مجرمین شهر وین جرایمی از

قبیل سرقت و شرارت را مرتکب شده‌اند که می‌تواند نشانگر عدم گذشت افراد از کوچکترین توهین و اهانت و حتی سرقت‌های ناچیز در آن جامعه باشد، در حالی که بسیاری از جرایم مانند ضرب و جرح، تهدید و دستبردهای کوچک در شهر مشهد با میانجیگری افراد ثالث فیصله خواهد یافت، به عبارت دیگر به دلیل بالا بودن تعداد جرایم حادث در جامعه، بسیاری از جرایم مانند شرارت و سرقت‌های ناچیز به علت کم اهمیت بودن موضوع قبل از رسیدن فرد بزهکار به مراجع قضایی و محکوم شدن وی، مسایل توسط افراد ثالث حل و فصل می‌شود.

جدول شماره ۲: توزیع مجرمین برحسب نوع جرم^{۱۲}

شهر	اعتیاد	قاچاق مواد مخدر	سرقت ^{۱۳}	قتل	جعل اسناد	شرارت ^{۱۴}	تهدید کردن	مستی	مسایل جنسی	سایر موارد	جمع
مشهد	۴۱	۳۷۴	۲۲	۱۹	۲	۳	-	-	-	۴	۴۶۵
وین	۳۴	۳	۱۹۰	۲	۱۷	۱۵۳	۱۶	۴	۳	۴۳	۴۶۵

تفاوت کلی بین سابقه مجرمین در وین و مشهد مشاهده می‌شود. ۵۴ درصد مجرمین در شهر وین فاقد محکومیت قبلی بوده‌اند و این گواه بر این است که نیمی از مجرمین سهواً و ناخواسته دچار بزهکاری شده‌اند. در مشهد ۵۴ درصد مجرمین دارای سابقه هستند و این نشان دهنده حرفه‌ای شدن اکثریت مجرمین است که شرایط نابسامان اجتماعی و تربیتهای غلط خانوادگی و محیط، مسایل روانی خاصی در برخی از افراد ایجاد کرده‌است که مسأله ارتکاب به جرم از سوی این افراد به صورت یک موضوع عادی روزمره و عمدتاً منفعت‌زاتلقی می‌شود.

توزیع فضایی مجرمین به تفکیک مناطق شهری

با توجه به نقشه شماره ۳، بیشترین درصد مجرمین در مناطق ۱۵، ۱۶، ۱۷ و ۲۰ سکونت دارند. این مناطق دارای بیشترین درصد مهاجرین خارجی می‌باشد بطوریکه اکثر خارجیان در ساختمانهای قدیمی این مناطق که در نزدیکی بخش مرکزی شهر قرار دارند ساکن هستند. در

12- Statistisches Jahrbuch von wien, 1994.

۱۳- سرقت شامل دزدی، کلاهبرداری و سرقت مسلحانه.

۱۴- شرارت، شامل ضرب و جرح، تهدید کردن و باجگیری.

مناطق یاد شده فوق هر چه از مرکز به خارج شهر پیشروی نماییم از درصد خارجیان کاسته و به تدریج منازل طبقات مرفه به چشم می خورد، به عبارت دیگر کلیه مهاجرین خارجی با درآمد کم در ساختمانهای قدیمی (گاهی به صورت زاغه‌های شهری خودنمایی می کنند) در اطراف بخش مرکزی شهر سکونت دارند. در مناطق دیگر شهر وین درصد کمتری از مجرمین ساکن هستند که اکثر آنها در اطراف مناطق صنعتی و مناطق کارگرنشین مستقر می باشند.

در نقشه شماره ۳ مناطق ۱، ۱۳ و ۱۴ که از قدرت خرید بالایی برخوردار هستند در مقایسه با سایر مناطق، مشاهده می شود کمترین درصد مجرمین را به خود اختصاص داده اند.

بیشتر مجرمین مشهد در نقاط حاشیه شمالشرقی و شرق شهر سکونت دارند (نقشه شماره ۴)، این نقاط که جنوب اقتصادی این شهر می باشند به لحاظ پایین بودن سطح درآمد، فقر فراوان، آگاهیهای عمومی کم، سواد پایین، تراکم انبوه جمعیت در واحد سطح، مهاجرپذیر بودن بیشتر و سکونت اتباع خارجی، بالاترین درصد مجرمین مشهد را به خود اختصاص داده اند. البته وجود مرقد مطهر حضرت امام رضا (ع) اثرات معنوی فوق العاده‌ای در کاهش ارتکاب به جرم ساکنین نقاط مرکزی شهر مشهد دارد بطوریکه در این مناطق با دور شدن از مرکز شهر علاوه بر افزون شدن فقر بر درصد مجرمین نیز افزوده می شود.

در مناطق جنوب غربی و غرب شهر مشهد که مناطق خوش آب و هوای شهر محسوب می شود به لحاظ سکونت افراد ثروتمند، عمده‌تحصیل کرده و بی نیاز و دارای سطح سواد و آگاهی بیشتر و همچنین آشنا به امور جامعه، کمترین درصد مجرمین را به خود اختصاص داده اند.

نتیجه گیری

تفاوتهایی که در زمینه‌های مختلف بین دو شهر مورد مطالعه وجود دارد، در نوع جرایم و پراکندگی مجرمین هر دو شهر اثر گذاشته است بطوریکه وین به عنوان پایتخت اتریش در قلب اروپا قرار گرفته و از شهرهای توریستی جهان به شمار می رود، در حالی که مشهد به عنوان یک شهر مذهبی جهان اسلام و مرکز استان خراسان در جوار افغانستان و در ردیف شهرهای جهان سوم قرار گرفته است. تفاوتهای مکانی، فرهنگی، عملکردی شهرهای فوق که در توزیع

مجرمین و نوع جرایم اثر گذاشته، به شرح زیر می باشد:

- ۱- بیشترین مجرمین شهری در محلات کم درآمد سکونت دارند با این تفاوت که افراد کم درآمد شهر مشهد بیشتر در نقاط حاشیه شمالی و شمالشرقی سکونت دارند در حالی که شهر وین به علت تحولات چند دهه اخیر همانند سایر شهرهای بزرگ، مناطق حاشیه مرکزی شهر که قبلاً محل سکونت شهروندان اصیل بوده به اشغال مهاجرین و قشر فقیر جامعه درآمدی می دانیم که فقر و تنوع قومی و فرهنگی از عوامل جرم خیزی یک منطقه محسوب می شود.
- ۲- تنوع مجرمین به لحاظ تابعیت در شهر وین بسیار زیاد می باشد در حالیکه مجرمین غیرایرانی در مشهد را تنها افغانها تشکیل می دهند.

منابع و مأخذ

- ۱- دانش، تاج زمان، مجرم کیست، جرم شناسی چیست؟ چاپ مؤسسه کیهان، تهران، ۱۳۶۸.
- ۲- شکویی، حسین، جغرافیای اجتماعی شهرها (اکولوژی اجتماعی شهرها)، جهاد دانشگاهی، تهران، ۱۳۶۵.
- ۳- سازمان برنامه و بودجه استان خراسان، آمارنامه استان خراسان، ۱۳۷۰.
- ۴- سعیدی رضوانی، عباس، جغرافیای شهری مشهد، مجله دانشکده ادبیات مشهد، شماره اول، سال اول، بهار ۱۳۴۴.
- ۵- فرجاد، محمد حسین، آسیب شناسی اجتماعی و جامعه شناسی انحرافات، دفتر تحقیقات و انتشارات بدر، چاپ پنجم.
- ۶- مافی، عزت اله، تحلیل توزیع مکانی جرم و جنایت در شهر وین، مجله دانشکده ادبیات مشهد، شماره ۳ و ۴، ۱۳۷۶.
- 7- Griben - Reiseführer, wien 1976.
- 8- Statische jahrbuch von, wien 1994.
- 9- Statische Zentrealamt, wien 1991-1994